

ירושלים, דרך חברון, אמת המים העליונה

יעקב ביליג

26/11/2015

דוח ראשוני

בחודשים מאי–יוני 2012 נערכה עונת חפירות רביעית לאורך אמת המים העליונה לירושלים (הרשאה מס' 6513-A; נ"צ 91-628023-99/220750-99; איור 1), לקראת בנייה. החפירה, מטעם רשות העתיקות ובמימון משרד הבינוי והשיכון, נוהלה על ידי י' ביליג (צילום שטח), בסיוע נ' נחמה (מנהלה), א' האג'יאן (מדידות וסרטוט), ס' עמלה (גילוי מתכות), א' משיח (תכנון שימור), ל' קופרשמידט (מעבדת מתכות), ד"צ אריאל וג' ביכובסקי (נומיסמטיקה), ר' קול (בולות), א' לידסקי-רזניקוב (ציור ממצא) וק' עמית (צילום ממצא).

בעונה זו נערכה חפירת השלמה לשלוש עונות קודמות בשנים 2010–2011, שבהן נחשפה אמת המים העליונה לירושלים (כ-250 מ' אורך) ולצדה קיר שדה בין רמת רחל לשכונת ארנונה (ביליג תשע"ב; ביליג ודולינקא 2013 (http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=2332); ביליג ודולינקא תשע"ג). נחפרו שני ריבועים בדרום שטח A4, וכן הושלמה חפירתם של חמישה ריבועים הסמוכים להם מצפון בשטח A4, ועוד שישה ריבועים הסמוכים להם מדרום בחלק הצפוני של שטח A3. נחשף קטע מאמת המים (כ-65 מ' אורך) שנשדד בחלקו והשתמרותו גרועה; לאחר החפירה פורק קטע האמה לקראת שחזורה במתחם הציבורי ההולך ונבנה במקום.

שטח A3. תעלת הזרימה של האמה השתמרה באתרה רק בקצה הדרומי של השטח שנחפר בעונה זו, ואילו בשאר השטח נמצאו חלקים ממוטטים ממנה לרגלי יסוד האמה ממערב. יסוד האמה השתמר בצדו המזרחי לגובה של 1–2 נדבכים ואילו בצדו המערבי הוא כנראה פורק מאבניו והשתמר לכל היותר לגובה נדבך אחד. הצד המזרחי של היסוד נבנה בעיקר מאבני קירטון גדולות ובינוניות, לרוב גוויל ולעיתים גזית; רצף הנדבכים נקטע לעתים בשל הרס או בליה. הרווחים שבין האבנים מולאו לעתים באבנים קטנות, ללא מלט. היסוד לא הושתת בדרך כלל הישר על סלע האם, העשוי קירטון, אלא על גבי שכבת קרקע בתולה או על גבי שכבות סחופות של אבני צור (0.3 מ' עובי מרבי) שהורבדו עליו.

במקביל לאמה ממערב, כמעט לכל אורכה, נחשף קיר שדה שנחשף כבר בעונות הקודמות. הקיר נבנה באבני גוויל מגיר ומצור, ושולבו בו בשימוש משני אבנים שהתמוטטו מהאמה. גובה הקיר ומרחקו מהאמה משתנים. ניכר כי הוא נבנה לאחר שנשדדו אבנים מהיסוד של האמה והתמוטטו חלקים מתעלת הזרימה, ועל כן ברור שהוא הוקם לאחר שהאמה יצאה מכלל שימוש אך מתייחס לשרידיה. ייתכן שהקיר תחם דרך.

שטח A4. נחפרו שני הריבועים הדרומיים ביותר בשטח, שעד כה שימשו דרך מעבר, ונחשף חלקה

המזרחי של האמה. בקטע זה פונה היסוד בחדות מערבה ולאחר מכן חוזר מזרחה. נדבכי היסוד משופעים בחדות מערבה (איור 2), כנראה בשל בנייה ירודה, שוד אבנים ולחץ של אדמת חרסיתית במדרון מעל האמה.

נמשכה גם חפירתם של חמישה ריבועים, שבהם נחשפו בעונה הקודמת קווי בנייה עליונים של חלקו המזרחי של יסוד האמה וקיר השדה. בעונה זו נחשף הצד המזרחי של יסוד האמה ואילו הצד המערבי שלו נחשף רק לסירוגין. במקום אחד נחשפו ארבע שורות אבן מקבילות מדורגות (איור 3): השורה המזרחית הגבוהה היא היסוד של האמה, מתחתיה כנראה נדבך אבנים שהתמוטט מן היסוד, מתחתיו היסוד המערבי של האמה ולמטה במערב קיר השדה.

בשטח זה קיר היסוד של האמה נבנה ברובו מאבני קירטון לבנות או צהבהבות פריכות מאוד, אם כי בקטע אחד הוא נבנה מאבני שדה גדולות מצור, שמקורו כנראה בקרבת מקום. בקיר השדה שולבו הרבה אבני צור, בדומה לשטח A3, ובחלקו הוא נבנה מאבנים גדולות מגיר קשה. גובה הקיר ומרחקו מאמת המים משתנים, ולעתים הוא נבנה ממש על שרידי החלק המערבי של יסוד האמה.

בחפירה נמצאו שברי כלי חרס מעטים מימי הבית הראשון, מעט יותר שברי כלי חרס מימי הבית השני, בעיקר מן המאה הא' לפסה"נ, והרוב המכריע של הממצא הקרמי מתוארך לתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית; אין בהכרח קשר ישיר בין ממצאים אלו לפעילות אמת המים. בדרום שטח A4 נתגלו שלוש בולות מעופרת, המתוארכות כנראה לתקופה הביזנטית (איור 4). בולות עופרת נדירות בירושלים ובסביבתה, ונראה שאין להן קשר לאמת המים.

ביליג י' תשע"ב. אמת המים העליונה, כנסיית הקתיסמה ושרידים אחרים לצד דרך חברון, ירושלים. **עתיקות 69:69–90*.**

ביליג י' ודולינקה ב' 2013. ירושלים, דרך חברון, אמת המים העליונה. **חדשות ארכיאולוגיות 125** (http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=2332).

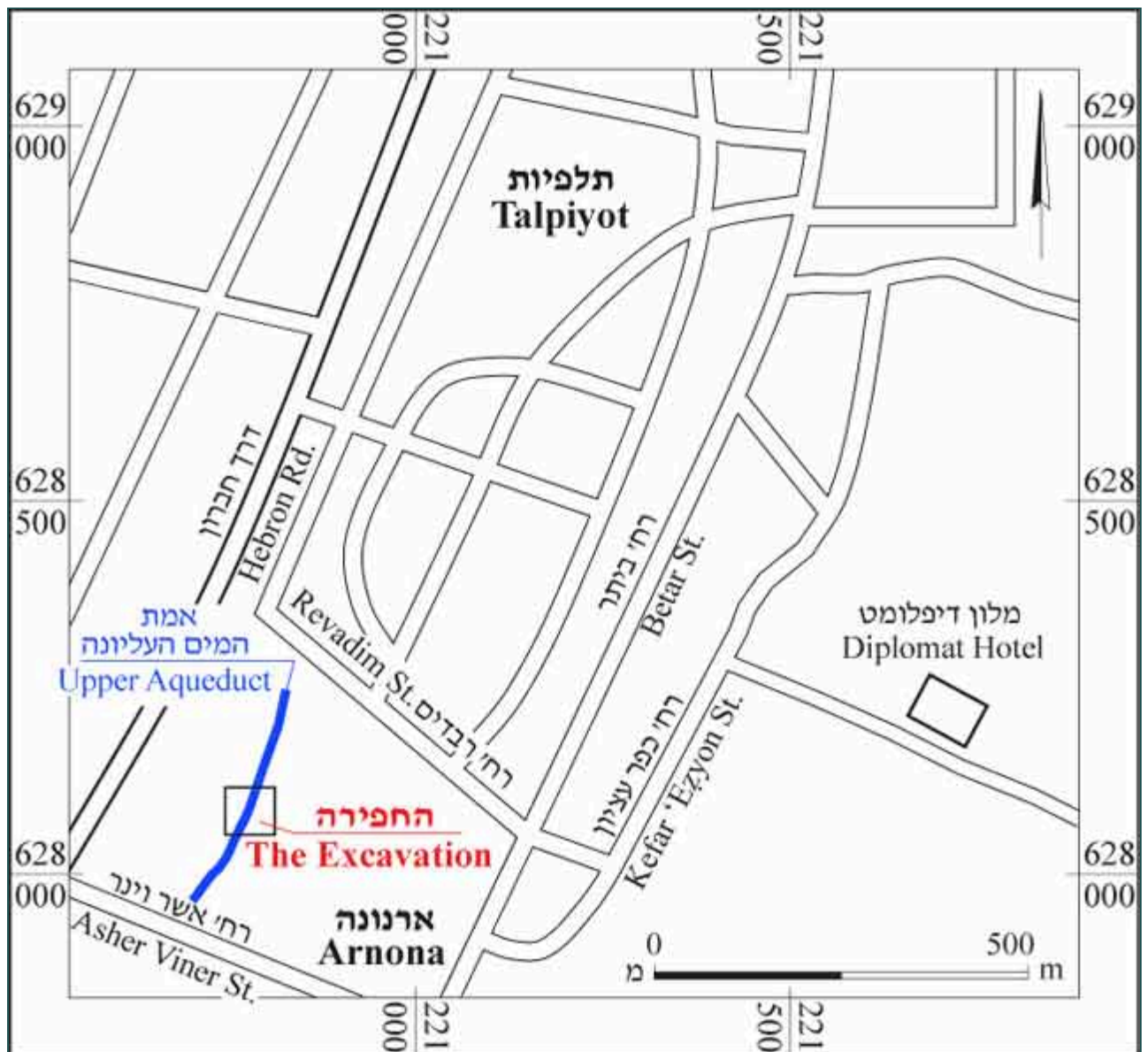
ביליג י' ודולינקה ב' תשע"ג. החפירות לאורך האמה העליונה לירושלים: נתונים חדשים אודות התוואי והתיארוך. בתוך א' ברוך, י' לוין, וא' לוי-רייפר עורכים. **חידושים בחקר ירושלים, הקובץ השמונה-עשר.**

1. מפת איתור. (Images//6513-1.jpg)

2. היסוד המזרחי של האמה הנטוי מערבה, מבט לדרום. (Images//6513-2.jpg)

3. שרידי יסוד האמה וקיר השדה, מבט למזרח. (Images//6513-3.jpg)

4. בולה מעופרת. (Images//6513-4.jpg)

1. מפת איתור.

(Images//6513-1.jpg)

2. היסוד המזרחי של האמה הנטוי מערבה, מבט לדרום.
(Images//6513-2.jpg)

3. שרידי יסוד האמה וקיר השדה, מבט למזרח.
(Images//6513-3.jpg)

4. בולה מעופרת.
(Images//6513-4.jpg)